

Критеріальний апарат щодо діагностування підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я

Ю.В. Патик*

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна

*Corresponding author. E-mail: yulya.patik@mail.ru

Paper received 29.09.15; Accepted for publication 07.10.15.

Анотація. В статті представлено критерії підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я: змістовний, процесуальний, орієнтаційний, регулятивний, а також відповідні їм показники. Подано якісну характеристику рівнів досліджуваної підготовленості.

Ключові слова: соціальний працівник, діти з обмеженими можливостями здоров'я, підготовленість, критеріальний апарат

Вступ. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я зумовлена сучасним станом розвитку українського суспільства, для якого характерні, з одного боку, розвиток соціальної роботи як особливого соціального інституту, а з іншого – зростання чисельності дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Саме професійна підготовка у ВНЗ призначена забезпечити той рівень підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, який не тільки дозволить їм успішно застосовувати набуті знання та вміння в практичній діяльності, але й аналізувати, прогнозувати наявні у зовнішньому середовищі тенденції, порівнювати їх із сильними та слабкими сторонами функціонування соціальних установ щодо роботи з такими дітьми.

Стислий огляд публікацій за темою. Вітчизняні педагогічні дослідження присвячено визначенню теоретико-методичних засад професійної підготовки фахівців із соціальної роботи (О. Карпенко, В. Корнешук, І. Мельничук та ін.), зокрема їхньої підготовки до менеджменту (Є. Седов та ін.), реалізації ідей гендерної рівності (С. Гришак та ін.) в соціальній роботі, професійного самовдосконалення (Н. Троценко та ін.); формуванню готовності майбутніх соціальних працівників до професійної (І. Боднарук, В. Савіцька та ін.) і превентивної діяльності (С. Сургова та ін.); їхньої професійної мобільності (Т. Гордєєва та ін.) і комунікативної компетентності (Д. Годлевська та ін.); інформаційної культури (О. Повідайчик та ін.) і культури професійного спілкування (О. Урсол та ін.); вихованню в них гуманності (Н. Клименюк та ін.), відповідальності (О. Пашинок та ін.). Проаналізовано підготовку соціальних працівників за кордоном (О. Бартош, О. Загайко, А. Кулікова, Н. Микитенко, О. Ольхович, О. Пічкач, Н. Собчак та ін.).

Мета – схарактеризувати критерії, показники та рівні підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я.

Матеріали і методи. Підготовленість майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я розглядаємо як результат їхньої спеціальної цілеспрямованої професійної підготовки, що передбачає обізнаність із психологічними та фізичними особливостями розвитку таких дітей, уміння виявляти та вирішувати їхні проблеми, забезпечувати повноцінний розвиток і соціалізацію, зберігаючи емоційно-позитивне тло діяльності.

Зауважимо, що критерій – це «ознака, за якою відбувається оцінка, визначення чи класифікація чогось» [2]; матеріалізована ознака, за допомогою якої

оцінюється ступінь досягнення певної мети [1]. Отже, критерій – це об'єктивна міра деякого явища, в нашому випадку – підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я.

Необхідність виявлення динаміки формування підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я в процесі їхньої професійної підготовки зумовили визначення та обґрунтування відповідного критеріального апарату щодо цього.

Результати та їх обговорення. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволив визначити критерії підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я: *змістовний* – свідчить про наявність у студентів теоретичного фундаменту, глибоких професійних знань, необхідних для виконання соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я; *процесуальний* – відображає сформованість у студентів умінь і навичок, а також системи засобів та прийомів досягнення професійної мети, швидкої орієнтації у нових ситуаціях діяльності, її планування та оцінювання; *орієнтаційний* – характеризує усвідомленість вибору майбутніми соціальними працівниками цінностей, соціальних настанов, здатних впливати на регуляцію соціальної поведінки, розвиток професійної мотивації; *регулятивний* – виражає здатність студентів до пізнання власних психічних процесів (рефлексії), усвідомлення своїх прагнень, емоцій та регуляції власної поведінки.

Показниками *змістовного критерію* підготовленості соціального працівника до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я було обрано технологічну, психологічну, соціологічну, юридичну і медичну обізнаність. Так, технологічна обізнаність зумовлена знаннями технологій соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, а саме: знаннями форм, методів, засобів проведення соціальної реабілітації, корекції та соціально-педагогічної підтримки таких дітей. Психологічна обізнаність передбачає наявність знань щодо особливостей психологічного розвитку дітей такої категорії з урахуванням їхніх вікових, особистісних, фізіологічних, патологічних та інших відмінностей. Соціологічна обізнаність означає наявність у майбутніх соціальних працівників знань щодо первісних навичок соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Юридична обізнаність зумовлена необхідністю забезпечувати права дітей з обмеженими можливостями здоров'я на отримання соціальних виплат, послуг та гарантій. Медична обізнаність передбачає знання, необхідні для планування і забезпечення медико-соціальних заходів, зміцнення та віднов-

лення психофізичного стану дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Показниками *процесуального критерію* підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я виступили діагностичні, перцептивні, організаторські і комунікативні вміння. Так, діагностичні вміння необхідні для збору та аналізу інформації про дитину з обмеженими можливостями здоров'я, її сім'ю та оточення; постановки соціального діагнозу; оцінки результату процесу взаємодії з нею. Перцептивні вміння передбачають сприйняття зовнішніх ознак дитини, співвіднесення їх з його особистісними характеристиками, інтерпретацію та прогнозування її поведінки. Організаторські вміння зумовлені необхідністю безпосередньої організації соціальної роботи з дитиною обмеженими можливостями здоров'я та її сім'єю: створенням умов для продуктивної спільної взаємодії; організацією різних форм, методів, засобів, технологій соціальної роботи. Комунікативні вміння передбачають створення довірливої, щирої, відвертої атмосфери спілкування; розширення контактів дитини із соціальними середовищем; володіння культурою міжособистісного спілкування тощо.

Показниками *орієнтаційного критерію* підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я вважаємо: соціальні цінності, мотиваційну тенденцію, доброзичливість. Так, соціальні цінності відображають моральні й естетичні вимоги, до яких відносять: працьовитість, професіоналізм, активну участь у житті суспільства, безкорисливість, внутрішні життєві орієнтації, світогляд, ідеали, переконання тощо. Враховуючи специфіку роботи соціального працівника з дітьми означеної категорії, соціальні цінності є невід'ємною складовою системи його професійних цінностей. Мотиваційну тенденцію майбутнього соціального працівника утворюють його потреби, настанови, інтереси, ідеали, наміри, соціальні норми, ролі, цінності, стереотипи тощо. Доброзичливість відображає здатність відчувати і проявляти уважність, симпатію, співчутливе, привітне та дружнє ставлення до дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Показниками *регулятивного критерію* підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я виступили: вольова саморегуляція, стресостійкість та емпатія. Так, вольова саморегуляція свідчить про здатність фахівця шляхом значних вольових зусиль свідомо керувати своїм психічним та фізичним станом, здійснювати мобілізацію внутрішньої напруги, гальмувати поведінкові реакції, бути готовим до подолання життєвих перешкод і труднощів. Стресостійкість визначається самоконтролем, високою самооцінкою і водночас низькою тривожністю, наявністю досвіду подолання стресогенних ситуацій, а також внутрішнім почуттям обов'язку, відповідальністю. Емпатія передбачає розуміння майбутніми соціальними працівниками психічного та емоційного стану дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їхніх родичів через емоційне проникнення у їхній внутрішній світ, вміння сприймати почуття, думки співрозмовника.

Ступінь прояву кожного з показників, узятих у сукупності, дозволив схарактеризувати рівні підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я: *високий, середній та низький*.

Так, до *високого рівня* підготовленості до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я віднесено майбутніх соціальних працівників, які повністю усвідомлюють специфіку та складність процесу взаємодії з такими дітьми. Володіють точними, глибокими та повними психологічними, соціологічними, юридичними і медичними знаннями, необхідними для успішного процесу взаємодії з дітьми означеної категорії. Вони добре обізнані з психофізіологічними особливостями розвитку та функціонування таких дітей, завжди враховують їх особистісні, вікові, патологічні відмінності. Володіють основними технологіями, формами, засобами та методами роботи, необхідними для здійснення соціальної реабілітації, корекції та соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Вміння та навички, необхідні для роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, застосовують правильно, якісно та ефективно. Студенти цього рівня досліджуваної підготовленості здатні об'єктивно прогнозувати процес роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, здійснювати порівняльний аналіз отриманих результатів для подальшого планування такої роботи, узагальнювати та систематизувати отриману інформацію. Вони усвідомлюють своє покликання, дотримуються постійної і стійкої мотиваційної тенденції в обраній професійній діяльності та професійному самовдосконаленні. Творчо ставляться до взаємодії з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Активно співпрацюють з іншими фахівцями (соціальними педагогами, фізіологами, реабілітологами, логопедами), роблять правильні висновки з їхніх рекомендацій та адекватно використовують їх в роботі з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Такі студенти дотримуються етичних і культурних вимог, проявляють делікатність, тактовність, толерантність, емпатію, доброзичливість. Створюють позитивно-емоційне тло роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Застосовують вербальні і невербальні способи спілкування у процесі міжособистісної комунікації з такими дітьми. Вони усвідомлено управляють власним психофізичним станом, контролюють свої емоції, вчинки. Схильні не проявляти будь-яких дискримінацій, негативних емоцій чи роздратованості до дітей з обмеженими можливостями здоров'я. З терпимістю ставляться до розумових чи фізичних вад дітей означеної категорії. Студенти цього рівня активно виконують заплановане, вміють розподіляти зусилля, працездатні, цілеспрямовані, дотримуються життєво-стратегічних цілей, соціальних цінностей та соціальних норм.

Середній рівень підготовленості до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я притаманний майбутнім соціальним працівникам, які зазвичай усвідомлюють специфіку та складність процесу взаємодії з такими дітьми. Володіють певними психологічними, соціологічними, юридичними і медичними знаннями, необхідними для роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, проте ці знання недостатньо повні та глибокі. Такі студенти недостатньо обізнані із психофізіологічними особливостями розвитку та функціонування дітей з обмеженими можливостями здоров'я і, як наслідок, не завжди враховують їх особистісні, вікові, патологічні відмінності. Знання основних технологій, форм, засобів та методів, необхідних для здійснення соціальної реабілітації, корекції та соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями здоров'я, використовуються повільно, не досить

ефективно. Володіють вміннями та елементарними навичками роботи з дітьми даної категорії, але не завжди здатні ефективно їх застосувати на практиці. Вони в змозі об'єктивно спрогнозувати процес роботи, здійснити порівняльний аналіз, але мають утруднення щодо узагальнення та систематизації отриманої інформації в роботі з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Майбутні соціальні працівники із середнім рівнем досліджуваної підготовленості усвідомлюють своє покликання, проте мотиваційна тенденція в обраній професійній діяльності та особистісному самовдосконаленні не стійка. Індивідуально-творчий та новаторський характер в процесі взаємодії з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я проявляють залежно від навчально-професійної ситуації. Співпрацюють з іншими фахівцями, але не завжди роблять правильні висновки з їхніх рекомендацій та адекватно використовують їх в роботі з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Такі студенти зазвичай відповідають етичним і культурним вимогам, намагаються проявляти делікатність, тактовність, толерантність, емпатію, доброзичливість. Намагаються створювати позитивно-емоційне тло роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Обізнані з вербальними та невербальними способами спілкування з такими дітьми, проте не володіють навичками їх застосування у процесі міжособистісної комунікації. Переважно усвідомлено управляють власним психофізичним станом, здатні контролювати свої емоції, вчинки. Зазвичай не схильні до дискримінації, негативних емоцій чи роздратованості. Намагаються з терпимістю ставитися до розумових чи фізичних вад дітей означеної категорії. Виконують заплановане, працездатні, цілеспрямовані, але не завжди планомірно реалізують свої наміри і розподіляють зусилля, намагаються дотримуватися життєво-стратегічних цілей, соціальних цінностей та соціальних норм.

Низький рівень підготовленості до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я засвідчують майбутні соціальні працівники, які не усвідомлюють специфіку та складність процесу взаємодії з дітьми означеної категорії. Таким студентам мають здебільшого поверхові психологічні, соціологічні, юридичні та медичні знання, необхідні для здійснення роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Вони майже не обізнані із психофізіологічними особливостями розви-

тку та функціонування дітей з обмеженими можливостями здоров'я і не враховують їх особистісні, вікові, патологічні відмінності. Такі студенти не усвідомлюють значущості знань щодо сутності основних технологій, форм, засобів та методів, необхідних для здійснення соціальної реабілітації, корекції та соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями здоров'я. В них наявні елементарні вміння, проте вибір шляхів щодо роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я здійснюється інтуїтивно. Практичні навички щодо здійснення такої роботи майже відсутні. Студенти цього рівня досліджуваної підготовленості не в змозі об'єктивно спрогнозувати процес роботи та здійснити порівняльний аналіз, мають утруднення в узагальненні та систематизації отриманої інформації щодо роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Не усвідомлюють своє покликання, мотиваційна тенденція в обраній професійній діяльності та особистісному самовдосконаленні відсутня. Вони не здатні проявляти індивідуально-творчий та новаторський характер в процесі взаємодії з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. В них майже відсутній досвід співпраці з іншими фахівцями, тому вони не в змозі робити правильні висновки з їхніх рекомендацій та адекватно використовувати їх в роботі з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Такі студенти не завжди відповідають етичним і культурним вимогам, можуть проявляти грубість, байдужість, критичність, агресію. Не прагнуть до створення позитивно-емоційного тла роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я. Вони не обізнані із вербальними та невербальними способами спілкування з такими дітьми. Такі студенти зазвичай емоційно неусталені, імпульсивні, характеризуються частими змінами настрою, що може призвести до непослідовної поведінки. Їхня працездатність недостатня, вони не завжди виконують заплановане, їм важко дотримуватися життєво-стратегічних цілей, соціальних цінностей та соціальних норм.

Висновки. Визначення критеріального апарату підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я разом із методикою її діагностування дозволяє проаналізувати динаміку формування досліджуваної підготовленості у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Алексеенко Б.М. Введение в основу научных исследований (научно-теоретический анализ, результат, рекомендации) / Б.М. Алексеенко. – Хмельницкий : Мрія, 1993. – 67 с.
- [2] Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: МарТ; Ростов н/Дону: МарТ, 2005. – 448 с. : С. 149.
- [3] Корнешук В.В., Волошенко М.О. Концептуальні засади підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності SPACE SCIENTIFIC JOURNAL / Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology, III (28), Issue: 55, 2015: С. 25.

REFERENCES

- [1] Alexeenko, B.M. Introduction to the basics of scientific research (scientific and theoretical analysis, the result of recommendations) / B.M. Alekseenko. – Khmelnytsky: Mriya, 1993. – 67 p.
- [2] Kodzhaspirova, G.M. Dictionary of pedagogy / G.M. Kodzhaspirova, A.J. Kodzhaspirov. – M.: March; Rostov n / Donu: March, 2005. –448 p. : P. 149.
- [3] Korneschuk ,V.V., Voloshenko M.O. Conceptual framework readiness of future social workers to the profession SPACE SCIENTIFIC JOURNAL / Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology, III (28), Issue: 55, 2015: P. 25.

Criterion device on diagnosing preparedness for future social workers to work with children with disabilities

Y. Patik

Abstract. The article presents the criteria of readiness of future social workers to work with children with disabilities: substantive, processual, orientation, regulatory, and corresponding indicators. A qualitative description of the studied levels of preparedness.

Keywords: social worker, children with disabilities, preparedness, criterion device